

Economic Systems. 2022. No. 2. P. 8–18.

DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-1>

13. Шуба О. А. Особливості інтеграції фондового ринку України у світовий фондовий ринок. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 183–189.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-183-189>

REFERENCES

"Best Global Brands 2021. Report". <https://interbrand.com/thinking/best-global-brands-2021-download/>

Bilyk, D. "Naidorozhchi kompanii svitu za pidsumkamy 2021 roku" [The Most Expensive Companies in the World According to the Results of 2021]. <https://www.dw.com/uk/naidorozhchi-kompanii-svitu-za-pidsumkamy-2021-roku/a-60296617>

Frolov, S., Orlov, V., and Dykha, M. "Rozvytok fondovoho rynku Ukrainy cherez pryзму vzaiemozv'язkiv fondovykh rynkiv svitu" [Development of the Ukrainian Stock Market in Terms of the Interrelationships of the Stock Markets Across the World]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, no. 2 (2022): 8-18.
DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-1>

"Hlosarii terminiv" [Glossary of Terms]. NBU. https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/hlosarii_terminiv.html

"Informatsiina dovidka shchodo rozvytku fondovoho rynku Ukrainy protiahom sichnia – hrudnia 2021 r." [Informational Reference on the Development of the Stock Market of Ukraine during January – December 2021]. *Natsionalna komisiiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku*. [https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/Kapeliushna, T. V. "Analiz ta tendentsii rozvytku fondovoho rynku v Yevropeiskomu rehioni ta Ukraini" \[Analysis and Development Tendencies of the Stock Market in](https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/Kapeliushna,T.V.%20Analiz%20ta%20tendentsii%20rozvytku%20fondovoho%20rynku%20v%20Yevropeiskomu%20rehioni%20ta%20Ukraini)

the European Region and Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 12 (2019): 290-296.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-290-296>

[Legal Act of Ukraine] (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-21#Text>

Liutyi, I. O., and Krupka, I. M. "Priorytety rozvytku ta superechnosti funktsionuvannia vitchyznianoho rynku aktsii" [Development Priorities and Contemporary Functioning of Domestic Stock Market]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 2 (2019): 45-66.

DOI: <https://doi.org/10.33763/npndfi2019.02.045>

Phuong, L. C. M. "Institutions, microeconomic factors and stock market capitalization: Evidence from the EAP countries". *Accounting*, vol. 6, no. 5 (2020): 817-824.
DOI: 10.5267/j.ac.2020.6.001

"Richnyi zvit Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku za 2021 rik" [Annual Report of the National Securities and Stock Market Commission for 2021]. <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12887934>

Shuba, O. A. "Osoblyvosti intehratsii fondovoho rynku Ukrainy u svitovyi fondovyi rynek" [Features of Ukraine's Stock Market Integration into the World Stock Market]. *Biznes Inform*, no. 4 (2021): 183-189.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-183-189>

"The Global 2000". *Forbes*. 2022. <https://www.forbes.com/lists/global2000/?sh=50d386b5ac04>

Tanklevska, N. S., and Yarmolenko, V. V. "Suchasnyi stan ta problemy funktsionuvannia fondovoho rynku v Ukraini" [Current Situation and Problems of Stock Market Functioning in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2021).

DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.1

УДК 336.77.067

JEL: E42; E51

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-151-159>

ЄДНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ ЯК РИЗИКУ КРЕДИТОРА ТА РИЗИКУ ПОЗИЧАЛЬНИКА: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНИЙ ПІДХІД

©2023 ШУБЕНКО І. А.

УДК 336.77.067

JEL: E42; E51

Шубенко І. А. Єдність кредитного ризику як ризику кредитора та ризику позичальника: минуле та сучасний підхід

Основними постачальниками кредитних ресурсів на ринок нині є комерційні банки, які впродовж тривалого часу виступають головними кредиторами як юридичних, так і фізичних осіб. Формування кредитних відносин відбувається в зовнішньому середовищі, яке може породити абсолютно нові ризики, з якими раніше не зіштовхувався розвинутий кредитний ринок. Метою дослідження є доповнення сутності кредитного ризику та розгляд його не тільки з позиції кредитора, але й позичальника, а також окреслення методів управління ним. Основними методами дослідження в даній публікації є методи наукової абстракції, індукції та дедукції для всебічного розгляду кредитного ризику як з боку позичальника, так і з боку кредитора; окремі положення дослідження доповнені методом економічного аналізу. У результаті визначено, що кредитний ризик – це не лише ризик банківської установи, але і ризик підприємства, установи, фізичної особи, яка взяла у кредит певну суму коштів у фінансової установи та має зобов'язання погасити не лише основну суму боргу, але і відсотки за користування позиченою вартістю. Встановлено, що розглядати кредитний ризик потрібно як єдність двох понять: ризик кредитора і ризик позичальника. Адже на позичальника як учасника кредитної угоди суттєво впливає зовнішнє середовище, яке обов'язково слід враховувати при отриманні кредиту. Визначено, що відповідно до сучасних політико-економічних умов має формуватися замкнена система захисту від кредитного ризику, передусім на рівні позичальника, потім – на рівні держави. Досліджено, що на рівні кредитора банківські установи мають ширше коло методів мінімізації даного ризику, у той час як захист позичальника від кредитного ризику лише починає формуватися. Подальші дослідження у сфері управління кредитним ризиком позичальника будуть стосуватися глибокого вивчення методів його управління та вдосконалення методів управління кредитним ризиком на рівні держави.

Ключові слова: кредитний ризик, позичальник, кредитор, рівні управління кредитним ризиком.

Рис.: 2. **Бібл.:** 24.

Шубенко Інна Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту, Поліський національний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: INNA75@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3461-9237>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/U-9633-2017>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57315486900>

UDC 336.77.067

JEL: E42; E51

Shubenko I. A. Unity of Credit Risk as Creditor's Risk and Borrower's Risk: The Past and the Approach of Present-Day

The main suppliers of credit resources to the today's market are commercial banks, which for a long time act as the main creditors of both legal entities and individuals. The formation of credit relations occurs in the external environment, which can give rise to completely new risks that the developed credit market has not previously faced. The purpose of the study is to complement the essence of credit risk and consider it not only from the standpoint of the lender, but also the borrower, as well as outline methods for managing it. The main research methods in this publication are methods of scientific abstraction, induction and deduction for a comprehensive consideration of credit risk on the part of both the borrower and the lender; some provisions of the study are supplemented by the method of economic analysis. As a result, it is determined that credit risk is not only a risk of a banking institution, but also a risk of an enterprise, institution, individual who has borrowed a certain amount of funds from a financial institution and has an obligation to repay not only the principal amount of the debt, but also interest for using the borrowed value. It is found that credit risk should be considered as a unity of two concepts: creditor's risk and borrower's risk. After all, the borrower as a participant in the credit agreement is significantly influenced by the external environment, which must be taken into account when obtaining a loan. It is determined that in accordance with modern political and economic conditions, a closed system of protection against credit risk should be formed, first of all at the level of the borrower, then at the State level. It has been examined that at the creditor level, banking institutions have a wide range of methods to minimize this risk, while the borrower's protection against credit risk is just beginning to take shape. Further research in the field of credit risk management of the borrower will concern an in-depth study of the methods of its management and improvement of methods of credit risk management at the State level.

Keywords: credit risk, borrower, lender, levels of credit risk management.

Fig.: 2. **Bibl.:** 24.

Shubenko Inna A. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance and Credit, Polissia National University (7 Staryi Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: INNA75@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3461-9237>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/U-9633-2017>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57315486900>

В Україні впродовж тривалого часу формується кредитний ринок. Банківські установи, кредитні спілки, фінансові компанії кредитують як фізичних осіб, так і підприємства, установи та організації. За понад тридцятирічну історію формування кредитного ринку в Україні напрацювався механізм кредитних відносин. Сучасні кредитні відносини в Україні є дороговартісними, ґрунтуються на ринкових засадах їх регулювання. У частині нормативно-правового регулювання вони визначаються основними законодавчими документами у цій сфері. Тобто держава бере на себе формування правового поля, в межах якого здійснюються ці кредитні відносини.

Основними постачальниками кредитних ресурсів на ринок нині є комерційні банки, які впродовж тривалого часу виступають головними кредиторами як юридичних, так і фізичних осіб. Формування кредитних відносин відбувається в зовнішньому середовищі, яке може породити абсолютно нові ризики, з якими не зіштовхувався раніше розвинутий кредитний ринок. Тому вивчення сутності кредитного ризику в сучасних умовах, коли зовнішнє середовище несе нові виклики та загрози, залишається актуальною проблемою та потребує постійного моніторингу та вдосконалення.

Над проблемою формування та вивчення сутності кредитного ризику в Україні працювало чимало вчених з початку двохтисячних років, зокрема Вітлінський В. В., Наконечний Я. С., Пернарівський О. В., Великоіваненко Г. І., Версаль Н. І., Олексієнко С. М. та інші [2–10]. Їх доробок у сфері дослідження кредитного ризику стосується того, що вони розкрили сутність кредитного ризику, провели його оцінку, визначили механізми мінімізації та запобігання проявам ризиків, зупинилися на математичному окресленні кредитного ризику. Через понад 20 років дослідження цієї проблеми продовжили Ларіонова К. Л., Донченко Т. В., Похилько С. В., Новіков В. М. [9; 12], які осучаснили підходи до формування сутності кредитного ризику, визначили фактори, що впливають на даний вид ризику, та механізми мінімізації кредитного ризику. Зарубіжні науковці, зокрема Готтесман А., Лейброк М. (А. Gottesman, М. Leibrock), досліджують кредитний ризик у контексті фінансової кризи 2007–2009 рр. [19]. Інші, зокрема Петерсон С. (S. P. Peterson), вивчають його структуру [23]. Але окремі питання щодо сутності кредитного ризику, дещо однобокий його розгляд з точки зору банківської діяльності вимагають більш докладного розгляду кредитного ризику.

Метою дослідження є доповнення сутності поняття кредитного ризику, розгляд його з позиції позичальника та окреслення методів управління ним.

Завданнями дослідження є:

- ✦ вивчення позиції науковців стосовно сутності кредитного ризику;
- ✦ визначення змін як у вітчизняних, так і в зарубіжних джерелах стосовно цієї проблеми за останні 20 років;
- ✦ запропонування власного бачення сутності кредитного ризику.

Основними методами дослідження в даній публікації є методи: наукової абстракції, індукції та дедукції – для розгляду кредитного ризику з боку як позичальника, так і кредитора; окремі положення дослідження доповнені методом економічного аналізу.

Впродовж тривалого часу питання сутності кредитного ризику залишається актуальним не лише в Україні, але і за її межами. Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів засвідчив, що це питання не втрачає своєї актуальності. Більшість науковців зводять сутність кредитного ризику до ризику невиконання позичальником кредитної угоди, несплати тіла кредиту та відсотків за користування позиченою вартістю [6; 10; 12; 16; 18; 22]. Вони наголошують, що кредитний ризик є основним ризиком банку. З цим положенням важко не погодитися, адже кредитний ризик є базовим, за який банківська установа одержує винагороду у вигляді відсотків за користування наданою в користування вартістю. Деякі автори, наприклад Дж. Грегорі (*J. Gregory*), розглядають кредитний ризик контрагента як ризик невиконання зобов'язань [20]. Такий підхід до кредитного ризику також є виправданим, але не єдиним, адже зводити кредитний ризик до невиконання однією стороною фінансових зобов'язань є недоцільним – це більш глибоке поняття, на яке впливає ціла сукупність факторів.

Інші зарубіжні автори, зокрема М. Найлі та Й. Лахрічі (*M. Naili, Yo. Lahrichi*), осучаснили це поняття та розглянули його як ризик непрацюючих кредитів [22], який суттєво впливає на стабільність банківського сектора. Тобто поява такого терміна, як непрацюючий кредит, у нормативних документах призвела до розгляду і кредитного ризику з цієї позиції. Нині, відповідно до вітчизняного банківського законодавства, також виділено такі кредити, як активи, за якими є прострочення погашення боргу. Згадані фахівці наголошують і на тому, що питання кредитного ризику широко обговорюється не лише серед науковців, але і серед політиків [22].

Ціла низка зарубіжних авторів зауважує те, що кредитні ризики потребують постійного вивчення, адже їх неврахування може спричинити кризу у фінансах. Зокрема, американські дослідники також наголошують на тому, що необмежене зростання кредитів призводить до зростання кредитних ризиків, що в

кінцевому результаті сприяє формуванню фінансової кризи та рецесії в економіці, тому кредитні ризики важливо враховувати [23]. В одному із розділів монографії, яка опублікована дослідниками зі США, досліджується фінансова криза 2007–2009 рр., яку вони називають «кредитною кризою», що призвела до банкрутства та необхідності надання допомоги фінансовим установам. А. Готтесман і М. Лейброк (*A. Gottesman, M. Leibrock*) наголошують на тому, що кредитний ризик може призвести до банкрутства фінансових установ. Вони аналізували нормативні документи та кроки, які здійснювалися для стабілізації фінансової системи [19, р. 24–43]. Науковці із Туреччини говорять про те, що ліквідність банків може змінюватися через кредитування, тобто через кредитний ризик [15].

Інша вчена, а саме, Дж. Фонсека (*J. Fonseca*) підкреслює, що високі кредитні ризики зумовляють менший доступ до кредитів для фізичних осіб [18], це прийнято для будь-яких кредитних відносин у будь-якій країні.

Як в Україні, так і з кордоном окремі вчені визначають типи кредитних ризиків. Так, М. Кроухі (*M. Crouhy*) визначає їх чотири: ризик дефолту, ризик банкрутства, ризик зниження рейтингу та ризик розрахунку [17]. З нашої точки зору, це не типи ризиків, а радше наслідки кредитного ризику, що виникають як результат невиконання обов'язків за кредитною угодою позичальника, а тому кредитний ризик має управлятися, передусім, на рівні позичальника. Адже за умов, коли процес управління кредитним ризиком на підприємстві відсутній, виникають проблеми із розрахунками в позичальника, зниження його плато- і кредитоспроможності та, як наслідок, це може стати основною причиною, що призведе до втрати майбутніх доходів, заставлених активів, ділової активності, репутації, а то й до банкрутства.

З боку кредитора не втрачає актуальності і структура кредитного ризику, що була представлена на початку 2000 рр. авторами В. В. Вітлінським, О. В. Пернарівським, Я. С. Наконечним, Г. І. Великоіваненком. Вони представляли кредитний ризик як єдність ризику щодо позичальника та ризику щодо способу забезпечення [7, с. 57]. Під кредитним ризиком щодо позичальника автори розуміли «категорію, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації вибору й відображає міру (ступінь) того, що позичальник може не виконати свої зобов'язання перед банком щодо повернення боргу за умовами кредитного договору з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих і зворотних зв'язків. Цей кредитний ризик можна класифікувати як спосіб забезпечення. Такий ризик є об'єктивно-суб'єктивною економічною категорією, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору й відобра-

жає міру (ступінь) того, що банку не вдасться своєчасно та в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат від неї» [7, с. 57]. Учені стверджували, що «кредитний ризик щодо кредитної угоди – це одночасний прояв кредитного ризику щодо позичальника та кредитного ризику щодо способу забезпечення кредиту» [7, с. 58]. Даний колектив авторів зупиняється на кредитному ризику з боку кредитора.

Проведений аналіз сутності кредитного ризику за останні 20 років показав, що серед науковців підхід до цього поняття майже не змінився. Так, зокрема, багато вчених стоять на позиціях того, що кредитний ризик – це виключно ризик банківської діяльності, але наголошується на тому, що «... кредитні ризики по своїй сутності є багатограними, при проведенні різного роду банківських операцій є ймовірність втрати коштів, що виникає у різних сферах роботи банків. Кредитний ризик може виникнути при депозитних відносинах одного банку з іншим, при проведенні переказів між ними, при операціях з цінними паперами та різного роду кредитних послуг з лізингу, факторингу, та ін.» [12, с. 56]. Інші дослідники зупиняються на оцінці якості кредитного портфеля банку, роблячи акцент на формуванні алгоритму ефективного кредитного портфеля банку як чинника мінімізації кредитного ризику [4, с. 81]. Ларіонова К. Л., Донченко Т. В. у своїй публікації наголошують на зовнішніх чинниках, що призводять до зростання кредитного ризику «... це і вплив глобальних економічних дисбалансів, ...очищення банківської системи від фінансово слабких банків, наслідки війни на Донбасі, анексії Криму...» [9, с. 235–236]. Тобто факторами, що призводять до зростання кредитного ризику, називають і зовнішні загрози та ризики.

Такі підходи до сутності кредитного ризику з боку кредитора сприяли і формуванню широкого кола методів захисту від кредитного ризику або мінімізації його впливу.

Ми підтримуємо позицію вітчизняних і зарубіжних науковців щодо того, що кредитний ризик є основним ризиком банківської установи, але з огляду на багатовимірність ризику як величини, варто звернути увагу й на інший бік кредитного ризику – як ризику, на який наражається і діяльність позичальника. За кордоном також почали з'являтися публікації, що вивчають кредитний ризик з боку підприємства. Так, колектив авторів з Китаю розробляє інтерпретацію та оцінку кредитного ризику підприємства [24].

Нинішня економічна і політична ситуація в Україні привнесла абсолютно непередбачені ризики втрати, на які не розраховує жодна цивілізована країна. Це ризики, пов'язані з російською агресією. Фахівці НБУ наголошують, що наслідком війни з РФ є втрата доходів як громадянами, так і підприємствами, руйнуються активи, заставлене майно. Плато-

кредитоспроможність погіршуються. Ці фактори сприяють збільшенню частки непрацюючих кредитів. «В умовах війни в Україні банки кредитують вкрай обережно [5]. За їх оцінкою, три квартали 2022 р. поспіль підвищується жорсткість умов схвалення бізнес-кредитів та посилюються стандарти кредитування. Кредитні кошти простіше отримати наявним банківським клієнтам, що мають позитивну історію взаємодії з фінустановою. Вищі ризики банки закладають у вищі кредитні ставки» [5]. Тобто зовнішнє середовище суттєво може вплинути на процес кредитування та здатність до повернення кредиту, але основою повернення тіла кредиту та відсотків за користування кредитом є власне діяльність позичальника – наскільки вона буде успішною, та ті фактори, що можуть вплинути на цей процес.

На нашу думку, позичальник також є носієм кредитного ризику, і наскільки він буде спроможним подолати фінансові труднощі в разі їх виникнення, настільки успішною буде кредитна операція для комерційного банку. Тому кредитний ризик варто розглядати з позиції як кредитора, так і позичальника, адже це дві сторони одного явища. На *рис. 1* показано, до яких наслідків призводить кредитний ризик і кредитора, і позичальника.

Виходячи з того, що кредитний ризик є водночас і ризиком позичальника, варто зосередитися і на методах управління кредитним ризиком на цьому рівні. Проведені попередні власні дослідження вказують на те, що управління кредитним ризиком здійснюється на трьох рівнях (*рис. 2*). Зокрема, на рівні держави, коли створюється нормативно-правова база управління кредитним ризиком і центральним банком відслідковуються критичні показники кредитного ризику, формуються умови, за яких кредитний ризик банківських установ несуттєво впливає на стан ліквідності та стабільності банківської системи в цілому [14, с. 35]. Адже, як показують зарубіжні дослідження, накопичення кредитних ризиків можуть спровокувати фінансову кризу в економіці [19].

На рівні управління кредитним ризиком банківської установи існує широкий перелік методів управління, які ґрунтуються на вимогах центрального банку та внутрішніх положеннях банківської установи [14, с. 29].

Даний рівень є найбільш опрацьованим та описаним в економічній літературі. Кожна банківська установа створює багатопланову систему запобігання кредитному ризику відповідно до банківського законодавства, формує навіть окремі структурні підрозділи, які слідкують за ризиками. За високий ризик банківська установа отримує високий прибуток і здійснює цілу низку превентивних і запобіжних заходів для зменшення ризиків або взагалі їх уникнення. Зокрема, оцінка плато- та кредитоспроможності позичальника, лімітування, резервування, диверсифіка-

Рис. 1. Кредитний ризик як єдність ризику кредитора та ризику позичальника та їх втрати при невиконанні умов за кредитною угодою

Джерело: авторська розробка.

ція, страхування, застава майна, яка, зазвичай, перевищує позичену вартість, гарантії та поручительство.

Як свідчать зарубіжні дослідження, управління кредитним ризиком вважається переважно ризиком банківської установи. Колектив зарубіжних дослідників наголошує на тому, що кредитний ризик є банківським ризиком і, за аналогією з вітчизняними вченими, також визначає основні методи мінімізації кредитних ризиків, які стосуються лімітування, диверсифікації діяльності, резервування, страхування, використання застави, гарантії, але також і таке нове для української кредитної практики поняття, як кредитні деривативи [21].

Зазвичай перший етап управління кредитним ризиком з боку кредитора розпочинається ще на стадії прийняття заявки щодо кредиту. Так, кредитором здійснюється оцінка передусім кредитоспроможності позичальника, вивчається саме здатність клієнта виконати зобов'язання за кредитною угодою, а не просто платоспроможність клієнта, адже остання може бути достатньою. Після цього банк визначає розмір кредиту спільно із позичальником та перевіряє, чи не виходить за межі даний кредит, тобто перевіряє ліміт за кредитом. Після того, як прийнято рішення про можливість надання кредиту позичальнику, банк застосовує інший перелік методів управління кредитом, а саме, вивчає та оцінює майно, яке передається під заставу; вивчає кредитоспроможність поручителя або гаранта за кредитною угодою. Далі слідкує за використанням кредитних коштів, чи дотримана мета використання кредиту. Вимагає від позичальника застрахувати майно, передане в заставу, або інші ризики, передбачені кредитною угодою, ризики втрати життя і здоров'я – у разі кредитування фізичної особи. Далі банк постійно відстежує заборгованість за кредитною угодою та формує резерви для подолання кредитного ризику, здійснює оцінку й аналіз використання кредитних коштів та сплату відсотків і тіла кредиту. У разі довгострокового кредитування цей процес здійснюється постійно до повного погашення заборгованості.

Для забезпечення сталості банківської системи кредитна діяльність має бути адекватною щодо наявних ресурсів та резервів здатності покрити ризики в тому разі, якщо позичальник, з певних причин, не зможе повернути кредит.

Кредитний ризик у класичній схемі його управління передбачає контроль за ним і фінансування ризику. Під контролем як процесом розуміють сукупність дій, які ведуть до визначення кількісних втрат, а отже, він має здійснюватися на всіх трьох рівнях: держави, кредитора та позичальника.

На першому рівні управління кредитним ризиком для позичальника має стосуватися формування механізму захисту від непередбачених обставин, які несе зовнішнє середовище. Це і формування різних джерел фінансування підприємства, або доходів для фізичної особи, і диверсифікація діяльності підприємства, або різні види діяльності для фізичної особи, які можуть приносити дохід. Формування резервних коштів на випадок неможливості сплати за кредитною угодою, хоча б на кілька періодів, які залежить від розміру кредиту, терміну сплати за кредитною угодою. Причому формування таких резервів є досить важливою складовою підприємницької діяльності загалом, адже за умов високих виробничих ризиків такі резерви можуть служити початком відновлення діяльності в періоди, коли втрачаються фінансові ресурси, як це відбулося з багатьма підприємцями, які втратили майно та бізнес під час війни України з РФ, але, маючи мінімальні резерви, вони частково спромоглися відновити бізнес, звичайно, не в попередніх масштабах, але достатніх, щоб вижити бізнесу під час війни.

Нині однією із проблем для українських підприємств стає подальша невизначеність їх діяльності, про що свідчать опитування, проведені в листопаді 2022 р. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»: «...хоча рівень невизначеності в перспективі двох років уперше збільшився. Відсоток тих, хто планує звужити діяльність у наступні два роки, збільшився в листопаді з 6,3% до 11,6%. Водночас, частка тих, хто планує залишитись на поточному рівні, залишилась майже без змін та становить 56,7% (було 56,3% у жовтні 2022 р.) [13].

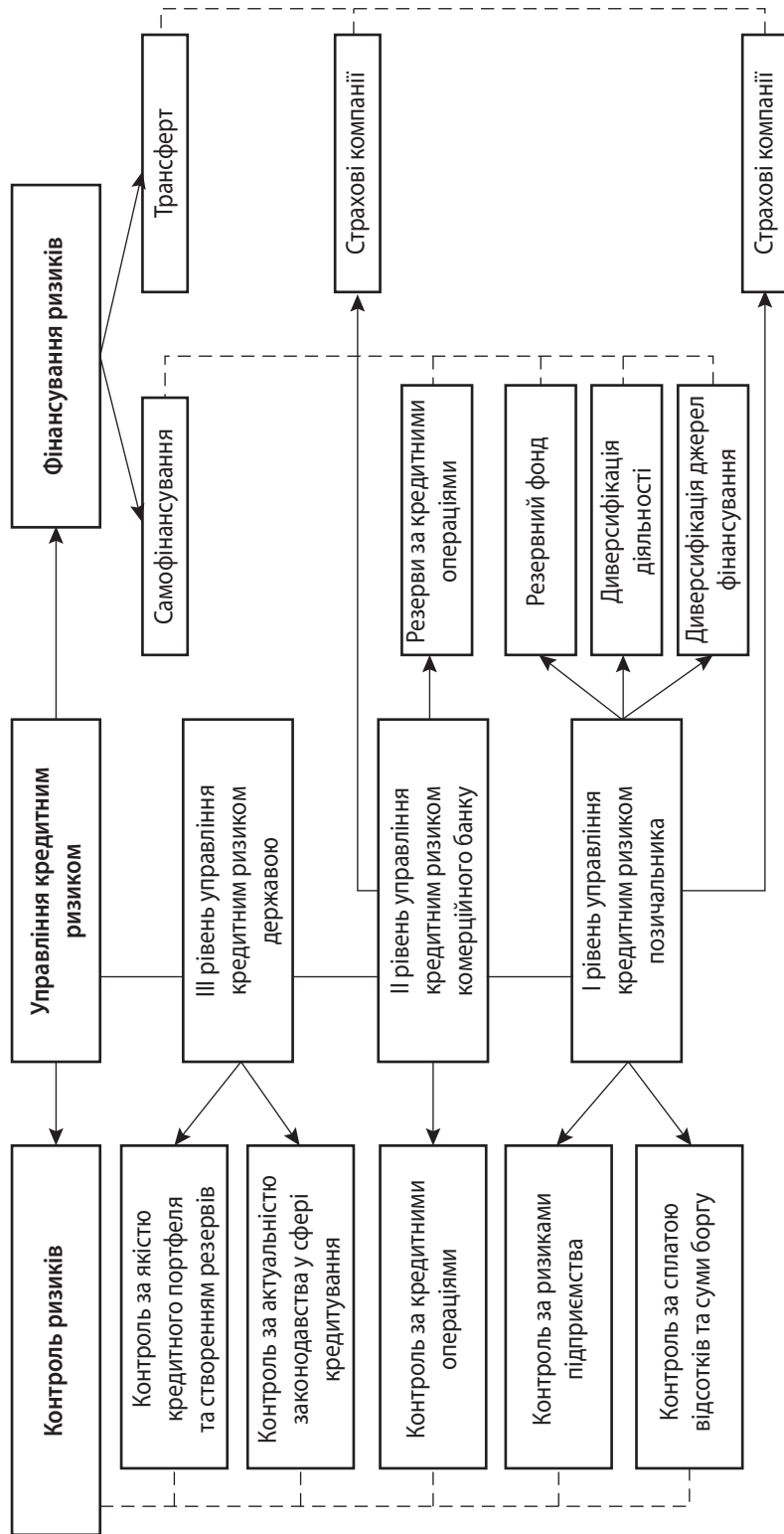

Рис. 2. Рівні управління кредитним ризиком

Джерело: уточнено за [14, с. 35].

Рівень невизначеності уперше для цього періоду очікувань збільшився із 42,3% до 54,2%» [13]. «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» також наголошує на тому, що реальний ВВП у 2022 р. скоротився на близько 30% [11]. НБУ також проводить моніторинг ділової активності українських підприємств і повідомляє, що «...продовження бойових дій, подальше руйнування критичної інфраструктури, логістики, зростання виробничих витрат, а також зниження доходів населення вплинули на погіршення оцінок щодо економічних результатів у найближчій перспективі підприємств усіх секторів» [1]. Тобто ці два дослідження доповнюють одне одного і наголошують, що зовнішнє середовище суттєво може вплинути на рівень ризиків підприємця, окремого підприємства та окремої особи.

З цього можна зробити висновок, що зовнішнє середовище може нести загрози, які не піддаються прогнозуванню та плануванню, особливо це відбувається під час війни. Для окремих галузей, до яких належать, наприклад, сільськогосподарські підприємства, зовнішнє середовище також може нести загрози та ризики, які пов'язані з непередбачуваністю погодних умов та зміною клімату. Такі загрози формують необхідність створення механізмів їх подолання. Але, на відміну від них, від ризиків війни не мають захисту як підприємства, так і фізичні особи.

Виходячи з цього кредитний ризик з боку позичальника можна розглядати як сукупність таких елементів: внутрішнє та зовнішнє середовище та застава, що знаходить своє відображення в конкретних ризиках стосовно таких складових.

Оскільки діяльність конкретного позичальника залежить від зовнішньо-економічних і політичних умов, тобто системи, в якій відбуваються кредитні відносини, то вплив цих ризиків на розширення кредитування або, навпаки, його скорочення може бути досить суттєвим. До таких негативних факторів, які суттєво можуть вплинути на процес кредитування, слід віднести: політичні, інфляційні, цінові, процентні, валютні ризики. Війна в Україні спровокувала і появу нових факторів, що призводять до невиконання зобов'язань за кредитною угодою: це воєнні ризики, які не піддаються контролю та фінансуванню. Саме тут має включитися механізм захисту від кредитного ризику на рівні держави, адже кошти втрачаються як позичальником, так і кредитором.

ВИСНОВКИ

Кредитний ризик – це поняття, яке широко використовується в банківській практиці при наданні кредитів. Найчастіше серед науковців та практиків суть кредитного ризику розглядається з позиції основного ризику банківської установи, у загальному плані під кредитним ризиком розуміють невиконання будь-яких боргових зобов'язань.

Визначено, що кредитний ризик – це не лише ризик банківської установи, але і ризик підприємства, установи, фізичної особи, яка взяла у кредит певну суму коштів у фінансової установи та має зобов'язання погасити не лише основну суму боргу, але і відсотки за користування позиченою вартістю. Тому важливо розглядати кредитний ризик як єдність двох понять: як ризик кредитора та ризик позичальника, і такий підхід служитиме всебічному розгляду цього поняття.

Установлено, що при банківській практиці кредитування широко використовуються методи управління кредитним ризиком. Це підтверджується не лише діяльністю сучасних банківських установ, але й дослідженнями українських і закордонних науковців. Маючи такий перелік методів управління кредитним ризиком на рівні банку, вітчизняні підприємства, установи та фізичні особи можуть зіштовхнутися із суттєвими проблемами при взятті кредиту, що в поєднанні з непередбачуваністю зовнішнього середовища, як це відбулося в Україні з початком повномасштабного вторгнення РФ, може призвести не лише до втрати заставленого майна, але і майбутніх доходів.

Тому вітчизняні підприємства, установи, окремі фізичні особи мають дбати про уникнення кредитного ризику або створити умови, за яких він мінімізується. До таких методів управління кредитним ризиком позичальника можна віднести: диверсифікацію джерел фінансування та діяльності; створення додаткових резервних коштів, які можуть бути використаними на часткове погашення тіла кредиту та відсотків за користування ним у разі, якщо виникають фінансові труднощі зі сплатою відсотків. Крім того, підприємство може широко використовувати можливість страхування виробничих ризиків при здійсненні власної ризикової діяльності.

На рівні держави для мінімізації впливу кредитного ризику на позичальника мають бути передбачені заходи зі зменшення боргових зобов'язань у разі, якщо він знаходиться на окупованій території, не може здійснювати свою підприємницьку діяльність, втратив активи та інше майно для ведення бізнесу, майбутні доходи. Специфічної підтримки через управління кредитним ризиком на рівні позичальника потребують і окремі галузі, передусім сільськогосподарські підприємства, через формування сприятливого режиму кредитування.

Тому подальші дослідження у сфері управління кредитним ризиком позичальника будуть стосуватися глибокого вивчення методів управління ним і вдосконалення методів управління кредитним ризиком на рівні держави, а також вивчення галузевих аспектів кредитного ризику.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бізнес погіршив оцінки ділової активності через втрати від повномасштабної війни – дані опитування підприємств у листопаді / НБУ. 01.12.2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-dilovoyi-aktivnosti-cherez-vtrati-vid-povnomasshtabnoyi-viyni--dani-opituvannya-pidpriyemstv-u-listopadi>
2. Версаль Н. І., Олексієнко С. М. Кредитні ризики як важлива складова ризиків банківської діяльності. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 86–95.
3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 408 с.
4. Волкова В. В., Власенко О. С. Підвищення якості кредитного портфеля як чинник мінімізації кредитного ризику банку. *Економіка і організація управління*. 2021. № 2. С. 76–85. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.2.8>
5. Ризик корпоративного кредитування // Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022 р. / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4
6. Коваленко В. В., Зверяков О. М., Гайдукович Д. С. Діагностика кредитного ризику та його вплив на кредитну активність банків України. *Фінанси України*. 2016. № 2. С. 83–98. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_16_02_083_uk.pdf
7. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В., Наконечний Я. С., Великоіваненко Г. І. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 251 с.
8. Криклій О. А., Маслак Н. Г. Управління кредитним ризиком банку : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 86 с.
9. Ларіонова К. Л., Донченко Т. В. Аналіз та проблеми оцінки кредитного ризику банків України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 1. С. 233–240. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/43.pdf>
10. Літур І., Ковач С. Напрями дослідження ризиковості кредитних операцій в банківському бізнесі. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-16>
11. Місячний економічний моніторинг України. 2023. № 216 / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7061>
12. Похилько С. В., Новіков В. М. Аналіз існуючих підходів щодо управління та мінімізації кредитного ризику банку. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. № 1. С. 53–63. DOI: [10.21272/1817-9215.2019.1-7](https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.1-7).
13. Результати Сьомого щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес в умовах війни (листопад 2022)». URL: <https://cci.vn.ua/rezultaty-somogo-shhomisyachnogo-opituvannya-kerivnykiv-pidpruyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijny-lystopad-2022/>
14. Шубенко І. А. Кредитні ризики сільськогосподарських підприємств : дис...канд. екон. наук : 08.04.01. Київ, 2006. 210 с.
15. Alper K. et al. Reserve Requirements, Liquidity Risk, and Bank Lending Behavior / Alper K., Binici, M., Demiralp S., Kara H., Özlü P. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2018. Vol. 50. Iss. 4. P. 817–827. DOI: <https://doi.org/10.1111/jmcb.12475>
16. Ghenimi A., Chaibi H., Omri M. A. B. The effect of liquidity risk and credit risk on bank stability: Evidence from MENA. *Borsa Istanbul Review*. 2017. Vol. 17. Iss. 4. P. 238–248. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.05.002>
17. Crouhy M. Credit Risk. In: *Encyclopedia of Quantitative Finance*. Wiley & Sons, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470061602.eqf09035>
18. Fonseca J. Less Mainstream Credit, More Payday Borrowing? Evidence from Debt Collection Restrictions. *The Journal of Finance*. 2023. Vol. 78. Iss. 1. P. 63–103. DOI: <https://doi.org/10.1111/jofi.13189>
19. Gotesman A., Leibrock M. The Credit Crisis of 2007–2009. In: *Understanding Systemic Risk in Global Financial Markets* / eds. A. Gotesman and M. Leibrock. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119348474.ch3>
20. Gregory J. Defining Counterparty Credit Risk. In: *Counterparty Credit Risk and Credit Value Adjustment* / J. Gregory (Ed.). 2012. P. 339–340. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118673638.ch3>
21. Lajili K., Mohsni S., Polizzi S., Scannella E. A qualitative analysis of bank credit risk disclosure: Evidence from the Canadian and Italian banking sectors. *Journal of Corporate Accounting & Finance*. 2022. Vol. 33. Iss. 4. P. 207–230. DOI: <https://doi.org/10.1002/jcaf.22577>
22. Naili M., Lahrichi Yo. The determinants of banks' credit risk: Review of the literature and future research agenda. *International Journal of Finance & Economics*. 2022. Vol. 27. Iss. 1. P. 334–360. DOI: <https://doi.org/10.1002/ijfe.2156>
23. Structured Credit. In: *Investment Theory and Risk Management* / S. P. Peterson (Ed.). 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119205197.ch20>
24. Xie X. et al. Enterprise credit risk portrait and evaluation from the perspective of the supply chain / Xie X., Zhang J., Luo Yu., Gu J., Li Yu. *International Transactions in Operational Research*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1111/itor.13257>

REFERENCES

- Alper, K. et al. "Reserve Requirements, Liquidity Risk, and Bank Lending Behavior". *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 50, no. 4 (2018): 817-827. DOI: <https://doi.org/10.1111/jmcb.12475>
- "Biznes pohirshyv otsinky dilovoi aktyvnosti cherez vtraty vid povnomasshtabnoi viyni – dani opytuvannia pidpriyemstv u lystopadi" [Business Worsened Estimates of Business Activity Due to Losses From a Full-scale War – Data from a Survey of Enterprises in November]. *NBU*. December 01, 2022. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-dilovoyi-aktivnosti-cherez-vtrati-vid-povnomasshtabnoyi-viyni--dani-opituvannya-pidpriyemstv-u-listopadi>
- Crouhy, M. "Credit Risk". In *Encyclopedia of Quantitative Finance*. Wiley & Sons, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470061602.eqf09035>

- Fonseca, J. "Less Mainstream Credit, More Payday Borrowing? Evidence from Debt Collection Restrictions". *The Journal of Finance*, vol. 78, no. 1 (2023): 63-103.
DOI: <https://doi.org/10.1111/jofi.13189>
- Ghenimi, A., Chaibi, H., and Omri, M. A. B. "The effect of liquidity risk and credit risk on bank stability: Evidence from MENA". *Borsa Istanbul Review*, vol. 17, no. 4 (2017): 238-248.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.05.002>
- Gottesman, A., and Leibrock, M. "The Credit Crisis of 2007-2009". In *Understanding Systemic Risk in Global Financial Markets*. Leibrock, 2017.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119348474.ch3>
- Gregory, J. "Defining Counterparty Credit Risk". In *Counterparty Credit Risk and Credit Value Adjustment*, 339-340. 2012.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118673638.ch3>
- Kovalenko, V. V., Zvieriakov, O. M., and Haidukovych, D. S. "Diahnostyka kredytnoho ryzyku ta yoho vplyv na kredytnu aktyvnist bankiv Ukrainy" [Diagnostics of a Credit Risk and Its Influence on the Credit Activeness of Ukrainian Banks]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2016): 83-98. http://finukr.org.ua/docs/FU_16_02_083_uk.pdf
- Kryklii, O. A., and Maslak, N. H. *Upravlinnia kredytnym ryzykom banku* [Bank Credit Risk Management]. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2008.
- Lajili, K. et al. "A qualitative analysis of bank credit risk disclosure: Evidence from the Canadian and Italian banking sectors". *Journal of Corporate Accounting & Finance*, vol. 33, no. 4 (2022): 207-230.
DOI: <https://doi.org/10.1002/jcaf.22577>
- Larionova, K. L., and Donchenko, T. V. "Analiz ta problemy otsinky kredytnoho ryzyku bankiv Ukrainy" [Analysis and Assessment of Credit Risk of Banks of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2020): 233-240. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/43.pdf>
- Lintur, I., and Kovach, S. "Napriamy doslidzhennia ryzykovosti kredytnykh operatsii v bankivskomu biznesi" [Areas of Research on the Riskiness of Credit Operations in the Banking Business]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 25 (2021).
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-16>
- "Misiachnyi ekonomichnyi monitorynh Ukrainy. 2023. № 216" [Monthly Economic Monitoring of Ukraine. 2023. No. 216]. *Institut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii*. <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7061>
- Naili, M., and Lahrichi, Yo. "The determinants of banks' credit risk: Review of the literature and future research agenda". *International Journal of Finance & Economics*, vol. 27, no. 1 (2022): 334-360.
DOI: <https://doi.org/10.1002/ijfe.2156>
- Pokhylko, S. V., and Novikov, V. M. "Analiz isnuichykh pidkhodiv shchodo upravlinnia ta minimizatsii kredytnoho ryzyku banku" [Analysis of Existing Approaches About Management and Minimization of Credit Risk]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, no. 1 (2019): 53-63.
DOI: [10.21272/1817-9215.2019.1-7](https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.1-7)
- "Rezultaty Syomoho shchomisiachnoho opytuvannia kerivnykiv pidpriemstv «Ukrainskyi biznes v umovakh viiny (lystopad 2022)» [Results of the Seventh Monthly Survey of Enterprise Managers "Ukrainian Business in War Conditions (November 2022)"]. <https://cci.vn.ua/rezultaty-somogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykiv-pidpryyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijny-lystopad-2022/>
- "Ryzyk korporatyvnoho kredytuvannia / Zvit pro finansovu stabilnist. Hruden 2022 r." [Corporate Lending Risk / Report on Financial Stability. December 2022]. NBU. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4
- "Structured Credit". In *Investment Theory and Risk Management*, 2012.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119205197.ch20>
- Shubenko, I. A. "Kredytni ryzyky silskohospodarskykh pidpriemstv" [Credit Risks of Agricultural Enterprises]: *dys...kand. ekon. nauk : 08.04.01*, 2006.
- Versal, N. I., and Oleksiienko, S. M. "Kredytni ryzyky yak vazhlyva skladova ryzykiv bankivskoi diialnosti" [Credit Risks as an Important Component of Banking Risks]. *Finansy Ukrainy*, no. 8 (2002): 86-95.
- Vitlinskyi, V. V. et al. *Kredytnyi ryzyk komertsiihoho banku* [Credit Risk of a Commercial Bank]. Kyiv: Znannia, 2000.
- Vitlinskyi, V. V. *Modeliuvannia ekonomiky* [Modeling of the Economy]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Volkova, V. V., and Vlasenko, O. S. "Pidvyshchennia yakosti kredytnoho portfelia yak chynnyk minimizatsii kredytnoho ryzyku banku" [Improving the Quality of the Loan Portfolio as a Factor in Minimizing the Bank's Credit Risk]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 2 (2021): 76-85.
DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.2.8>
- Xie, X. et al. "Enterprise credit risk portrait and evaluation from the perspective of the supply chain". *International Transactions in Operational Research* (2023).
DOI: <https://doi.org/10.1111/itor.13257>